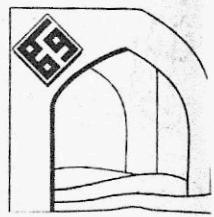

شهستانی

دکتر سید کمال موسوی*

آمیر سید محمد بن عبدالصمد حسینی اصفهانی معروف به «شهستانی» از اکابر علمای امامیه اواخر^۲ قرن سیزدهم هجرت است.

شهستان نام محله‌ای است در شمال شهر اصفهان که در گویش مردم این شهر به «شا-شان» (ša-šan) معروف است. این محله به «شاهاشان» یکی از معاريف سادات اصفهان

انتساب دارد^۳ که به تخفیف، «شهستان» گویند.

آمیر سید محمد شهستانی اصلاً از قریه «خرزوک» (خرزوک) بلوک بُرخوار و ساکن اصفهان و از عظامی علماء مشاهیر فقهای آن شهر بوده و در مسجد ذوالفقار امامت می‌نموده و چون در محله شهستان سکونت داشته به شهستانی مشهور گردیده است.^۴

بر اثر حادثه‌ای، در دوران شیرخوارگی یک چشم و بخشی از چشم دیگر خود را از دست داده بود.^۵ با این همه در حدود ۳۰ سالگی مشغول تحصیل علم شد و دانش خواهی او به جایی رسید که املاک و دارایی خویش را برای استنساخ کتب فقه و اصول که تألیف کرده بود وقف نمود و آنها را برای این منظور به گونه یک بنیاد موقوفه درآورد.

نسب نامه شهستانی

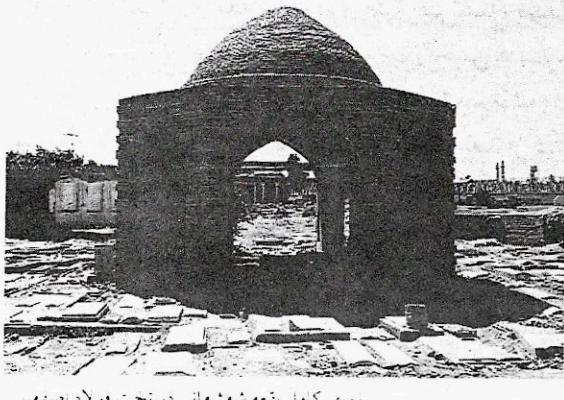
یکی از احفاد برادر آمیر سید محمد شهستانی به نام آفاحسین که امام جماعت مسجد صفا در اصفهان بوده، نسب این خاندان را تا حضرت علی اصغر بن الامام علی بن الحسین زین العابدین، علیه السلام، به قرار ذیل نوشته است:

میر سید محمد (۳۶) بن سید عبدالصمد (۳۵) بن سید محمد (۳۴) بن سید محمد ابراهیم (۳۳) بن سید حسیب (حبيب) (۳۲) بن میرماندگار (۳۱) بن میرشمس الدین محمد (۳۰) بن نعیم الدین حسن (۲۹) بن سید جلال الدین سید مرتضی (۲۷) بن سید امیر محمد حسین (۲۶) بن سید شرف الدین علی (۲۵) بن سید حسن (۲۴) بن سید شرف الدین علی (۲۳) بن مجdal الدین محمد (۲۲) بن تاج الدین (۲۱) بن محمد حسن (۲۰) بن شرف الدین (۱۹) بن محمد حسین (۱۸) بن عماد الشرف (۱۷) بن عباد (۱۶) بن محمد (۱۵) بن [حسن] (۱۴) بن محمد (۱۳) بن حسین (۱۲)

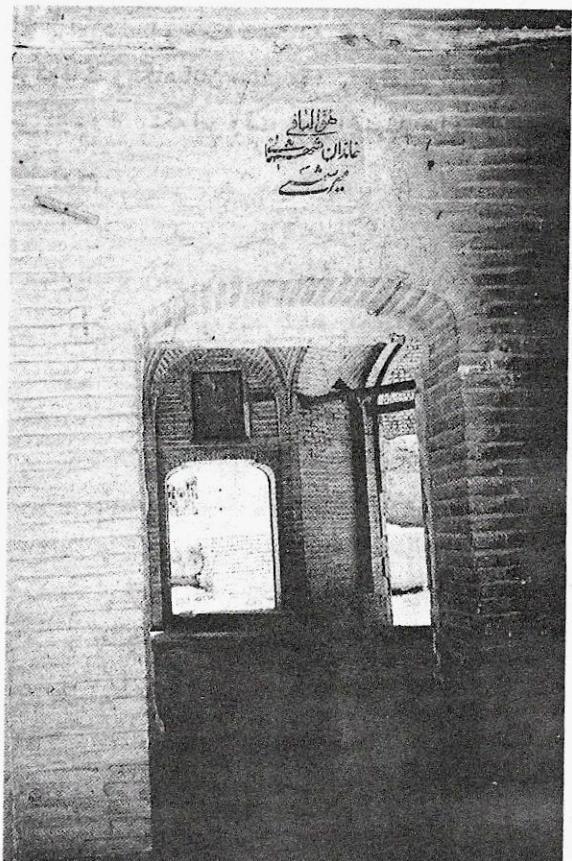
محمدی و اهف ناقدی روزنگر

* دکتر کمال موسوی، فرزند سید جلال، در سال ۱۳۰۵ هش در اصفهان دیده به جهان گشود. پس از تحصیل مقدمات علوم عربی در مدرسه صدر اصفهان، در سال ۱۳۲۴ هش برای تکمیل معلومات به قم عزیمت نمود. در سال ۱۳۲۸ هش به اخذ مدرک دانشکده معقول و مقول (الهیات و معارف اسلامی) دانشگاه تهران وارد شد. در سال ۱۳۳۰ هش به اخذ مدرک لیسانس (کارشناسی) نائل گردید و به سمت دبیری، به استخدام وزارت فرهنگ (آموزش و پرورش) درآمد. در سال ۱۳۴۷ هش مدرک دکتری خود را در رشته مقول از دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران اخذ کرد و از همان سال با رتبه استادیاری و سپس دانشیاری در دانشگاه اصفهان انجام وظیفه نمود. وی در سال ۱۳۵۰ هش از طرف دانشگاه اصفهان برای گذراندن فرست مطالعاتی به مدت یک سال به دانشگاه دوره‌ام انگلستان و در سال ۱۳۵۶ هش به همین منظور به دانشگاه عین شمس قاهره در کشور مصر اعزام گردید. در سال ۱۳۵۹ هش به سمت سفیر جمهوری اسلامی ایران در بیروت منصوب شد و در سال ۱۳۶۱ هش پس از سی و یک سال خدمت بنای تقاضای خود به انتخار بازنیستگی نائل آمد و هم‌اکنون در دانشگاه اصفهان و دانشگاه آزاد اسلامی نجف آباد به تدریس اشتغال دارد. آثار او عبارت

معنی کمال شده شهستانی در نخت مولاد شهر

است از:
کتاب‌ها:

۱. فرهنگ روز (عربی-فارسی)، ۱۳۴۳-۱۳۴۴ هـ.
۲. دائرة المعارف شعبه (ترجمة) جلد اول (اعیان الشیعه)، ۱۳۴۵ هـ.
۳. نقد و تحلیل حول المنجد فی الأعلام، ۱۳۵۰ هـ (عربی).

مقالات:

۱. «طیب اصفهانی»، مجله دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان (فارسی).
۲. «صوت أبي الريحان»، مجله دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان (عربی).
۳. «الأدب الإیرانی و تطور الأدب العربی بعد الفتح الإسلامي لایران»، مجلة الثقافة (عربی)، قاهره مصر، ژانویه ۱۹۷۸.
۴. « موقف الشعر الفارسي و دوره الحاسم »، مجلة الشعر (عربی)، قاهره مصر، آوریل ۱۹۷۸.
۵. "A Brief survey of Religious Developments in Iran after Islam".

مجله دانشکده ادبیات دانشگاه اصفهان (انگلیسی)

۱. آآ مخفف «آقا» است.
۲. ریحانة‌الادب، مدرس تبریزی (اصح این بود که به جای «واخر»، «واسط») قرن سیزدهم آورده می‌شد، زیرا وفات آن عالم ربانی پس از یک عمر بس طولانی در سال ۱۲۸۷ هـ اتفاق افتاده است.

۳. رجال اصفهان یا تذكرة القبور، تأثیف عالم جلیل مرحوم آخوند عبدالکریم جزی (متوفی ۱۳۳۹ هـ)، با حواشی و ملحقات تأثیف سیدمصلح الدین مهدوی، چاپ دوم، ۱۳۲۸ هـ، ص ۲۹.

و این ورقه را در ۲۳ شوال سال ۱۳۶۵ هـ برای آقای مهدوی^۸ (۱۳۳۴) نوشته بود. در کتاب *الأوائل* تألیف حاجی آقا محمد مقدس (۱۳۷۸) آقا میرسید محمد را از احفاد میرعلاء الدین مذکور نوشته و گوید: «وی خواهی داشته مشهور به بیگم شهشهانی و او دو فرزند داشته به نام سیدعلی مقدس و سیدحسن مقدس و سیدحسن فرزندی داشته به نام سیدعبدالحسین مقدس و فرزند او حاجی آقامحمد مقدس مذکور است که در ۱۳۷۸ بیاید».

شخصیت و مقام علمی شهشهانی

اولین احیاگر آثار شیعه در صد و پنجاه سال اخیر مرحوم آیت‌الله علامه صاحب روضات (متوفی ۱۳۱۳ هـ) در کتاب پر ارج و جهان‌شمول خود روضات الجنات فی احوال العلماء و السادات در ضمن شرح حال خود، نه به طور مستقل، در معرفی استاد خویش، علامه شهشهانی، چنین فرماید:

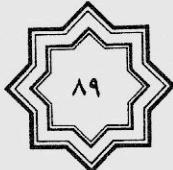
... من در طی آن اوضاع و احوال از مجالس درس جماعتی از صاحبان کمال استفاده می‌کردم، از جمله آنان سیدبزرگوار مورد وثوق و یگانه فقیه زمانه آمیر سیدمحمد بن سید عبد‌الصمد حسینی اصفهانی شاهزاده شاهزاده است. وی در این زمان در اصفهان، تنها مرجع تقليد است و رئیس حوزه علمیه، ما هیچ‌کس را در علم ورزی و تعلیم و دوری جستن از تضییع عمر گران‌مایه چون او ندیده‌ایم. بیشتر در نزد مرحوم حاج محمدابراهیم (متوفی ۱۲۷۸) و نزد استاد دانشمند آقاسید محمد بن آمیر سیدعلی طباطبائی (متوفی ۱۲۴۲ هـ) مشهور به علائی کربلائی تلمذ نموده است. او که خداشی به سلامت دارد- در فقه و اصول کتاب‌های بسیاری به رشتہ تحریر درآورده که از آن جمله است انوارالریاض و آن شرحی است ارزشمند بر کتاب شرح کبیر موسوم به ریاض المسائل در حجم و اندازه خود ریاض المسائل؛ دیگر کتابی در فقه که آن را عروة‌الوثقی^۹ نام نهاده و کتابی دیگر در اصول که غایه‌القصوی نام دارد. از دیگر کتب او در علم فقه منظومه‌ای را می‌توان نام برد که در میان کتب استدلالی منظوم نظری ندارد؛ این کتاب در حدود صدهزار بیت تمام است و مشرف به اتمام. منظومه‌های او از نظر لفظ و معنی بسیار عالی و دل‌انگیز است. اشعار فراوانی هم در رثاء ابی عبدالله

بن محمد (۱۱) بن حسین (۱۰) بن علی (۹) بن حسین (۸) بن عمر (۶) البرطلة^{۱۰} بن حسن (۵) الأقطس^{۱۱} بن علی (۴) لصغر، عليه السلام. مرحوم معلم حبیب‌آبادی پس از ذکر سب‌نامه یادشده چنین گوید:

و این نژاد، ظاهراً، با نژاد سادات خواتون آبادی‌ها که در ۱۲۰۲، ج ۱، ش ۷۴ گذشت یکی باشد که در اینجا چند نفر را زیادی و برخی را به قدری [اظ] یقدّری، یک قدری] پس و پیش نوشته و چنین می‌نماید که میرشمس الدین (۳۰) اینجا برادر میرعماد الدین (۲۳) آنجا باشد، و بخصوص چنین می‌نماید که اینجا حسن (۱۴) تا علی (۹) که ما آن را در درون قلاب نوشتم- زیادی باشد. و هم‌چنین عمرالبرطلة اینجا غلط باشد، زیرا که عمرالبرطلة در این سلسه نژاد در عمدة الطالب و غیره دیده نمی‌شود، بلکه درست آن علی البرطلة است که در ۱۲۴۲، ج ۴، ش ۶۱۳ ما آن را «علی (۹) بن حسین (۸) القمي» نوشتم و برادر محمد بشود که اینجا آن را محمد (۱۵) و در ۱۲۰۲، ج ۱، ش ۷۴، ما آن را محمد (۹) نوشتم. و این عمر که آن را برطلة نوشته عمر (۶) الاکبر بن حسن الافطس است.

وبه هر حال، میرشمس الدین (۳۰) را این خانواده می‌گویند: همان است که در قریه خُرزوک بلوک بُرخوار مدفون [است] و مقبره‌ای معروف دارد، و دو برادر به نام میرید الدین و میرعلاء الدین داشته که احفاد هریک امروز به نام بدیری‌ها و میرعلایی‌ها معروف و در همان خُرزوک و اصفهان وغیره بسیار موجودند، و ظاهراً میرعماد مدفون در خواتون آباد که ما وی را در ۱۲۰۲، ج ۱، ش ۷۴ می‌نماید (۲۳) نوشتم برادر دیگر همین میرشمس الدین بشود، و اینجا یا آنجا از پس و پیش و کم و زیاد نوشتن برخی از اسماء تخلیط و اشتباه شده باشد.

و آقا حسین (۳۹) نویسنده این صفحه [منظور نسب‌نامه است] فرزند سیدمرتضی (۳۸) بن سیدابوالحسن (۳۷) سیدالاسلام بن سیدابراهیم (۳۶) برادر میرسید محمد مرقوم است،

وَنَادِرٌ بِرَأْسِهَا لَمْ يَجْعَلْ
لَهَا كِتَابًا كَانَ ذَا تَأْصِيلٍ
بَلْ يَبْدُءُ الْكِتَابَ بِالصَّلْوةِ
يَجْعَلُهَا مِنَ الْمَقَدَّمَاتِ
وَسَيِّرَنَا بِسِيرَةِ الْعَظَامِ
لِمَا مَضَى مِنْ حُسْنِ الْإِنْتِظَامِ

شاگردان برجسته علامه شهشهانی

۱. مرحوم آیت‌الله سید محمد باقر موسوی خوانساری صاحب روضات (متوفای ۱۳۱۳ هـ)؛
۲. مرحوم آیت‌الله حاج میرزا محمد حسن شیرازی (متوفای ۱۳۱۲ هـ)؛

۳. مرحوم آیت‌الله آمیرزا عبدالغفار تویسرکانی (متوفای ۱۳۱۹ هـ)، صاحب کتاب روح‌الایمان و حواشی بر کتاب شرایع و حواشی بر مدارک‌الاحکام، تعلیقات بر اسفرار ملاصدرا، کتابی کشکول‌مانند به نام جواب و رساله‌ای در غنا که هیچ‌کدام به چاپ نرسیده است؛
۴. مرحوم آیت‌الله فاضل اردکانی (متوفای ۱۳۰۲ یا ۱۳۰۵ هـ) سابق‌الذکر؛
۵. مرحوم آیت‌الله حاج میرزا بدیع درب‌امامی (متوفای ۱۳۱۸ هـ).

آثار شهشهانی و نسخ خطی آنها در کتابخانه‌های عمومی کشور و مجموعه‌های شخصی

۱۵. صحیح آن‌الغاية القصوى است چنان‌که در متن عربی آمده، لیکن در زبان فارسی در این گونه موارد موصوف را بدون «ال» به کار می‌برند.
۱۶. نام کامل کتاب الدروس الشرعیه فی فقه الامامی ثالیف شهید اول (متوفای ۷۸۶ هـ) می‌باشد و در ایران چاپ سنتگی شده است.
۱۷. سیدعلی بن سید‌محمدعلی ویا محمدبن علی، اصفهانی تبار صاحب کتاب فقه موسوم به ریاض‌المسائل فی بیان (تحقيق) احکام الشرع بالدلائل است. این کتاب مختصر‌آبه نام ریاض شهرت دارد.
۱۸. مناهل از سید محمد مجاهد فرزند سیدعلی طباطبائی صاحب ریاض است.
۱۹. او شیخ محمدحسین بن محمد اسماعیل اردکانی حائری، معروف به فاضل اردکانی، (متوفای ۱۳۰۲ یا ۱۳۰۵ هـ) از اعظم فقهای عهد ناصرالدین شاه قاجار و صاحب تعلیقاتی بر ریاض و معالم و شوارق و رساله‌ای در علم حروف و تالیفات دیگر در طهارت و صلاة و متاجر و غیره بوده است.
۲۰. الرؤسۃ البهیۃ یا شرح لمعه از شهید ثانی (متوفای ۹۶۵ هـ) می‌باشد.
۲۱. اعيان الشیعۃ، چاپ الانصار، بیروت، ج ۴۵، ص ۲۲۵ و ۲۷۰.

در آغاز یکی از ابواب فقه چنین گوید: مِنْ بَعْدِ حَمْدٍ وَاهِبِ الْعَطْيَةِ مُصلِّيًّا لِأَجْرِ وَالْبَرَيْةِ وَالْكِبِرِ مَعَادِنَ الْعَطَاءِ وَبَاذِلِيَّ الْمُهْجَةِ بِالسَّخَاءِ در جایی دیگر به مناسبت شرح فرق شیعه از ناووسیه، واقفه و کیسانیه گوید:

وَمَنْ بِنَاوُسَيَّةٍ قَدْ وُصِّفَ
نَاوُسُ اسْمُ رَجْلٍ أَوْ ذَا عَلَمٍ
لَقَرْيَةٍ كَانَتْ بِهَا تِلْكَ الْأَمْمَ
فَوْمٌ عَلَى الْكَاظِمِ كَانُوا وَقَوْمًا
وَاقْنَةً ذَا الْلَفْظُ فِيهِمْ أَعْرَفُ
وَمَنْ بِكَيْسَانِيَّةٍ قَدْ وُصِّفَ

فَهُوَ عَلَى ابْنِ الْحَنْفِيَّةِ أَقْتَنَى
مُحَمَّدٌ وَإِلَيْهِ الْإِمَامُ
بَعْدَ الْحُسَيْنِ تَحْرِئُهُمْ سَلَامٌ

در بیان تقسیم مباحث، فقه به عبادات و معاملات و تقسیم معاملات به احکام، عقود و ایقاعات چنین گوید:

لِلْفَقِهِ تَقْسِيمٌ لِمَا يَعْرُضُ لَهُ
عُبَادَةٌ تَكُونُ أَوْ مُعَامَلَةٌ
تَرْتِيبُ الْأَثَارِ إِنْ يَقْفُ عَلَى
نِيَّةٍ قَرِبَةٍ فَكَانَ الْأَوْلَى
إِنْ لَمْ يَكُنْ كَذَاكَ فَهُوَ الثَّانِي
وَذَاكَ أَيْضًا ثَانِيَاً قِسْمَانِ

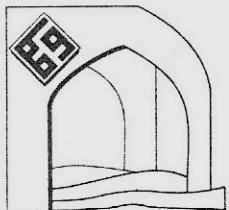
إِنْ لَمْ يَقْفُ ذَاكَ عَلَى لَفْظٍ فَذَا
سُمِّيَّ أَحْكَاماً فَقَهْرًا ثَنَدَا
وَإِنْ يَقْفُ فَهُوَ عَلَى قِسْمَيْنِ
إِمَّا يَكُونُ الْلَفْظُ مِنْ جَنْبَيْنِ
وَهُوَ الذَّى سُمِّيَ بِالْعَقُودِ فِي

مُضْطَلَّحِ الْقَوْمِ بِأَقْسَامٍ تَفَى...
ثُمَّ الْعَبَادَاتُ كَذَا أَشْتَاثُ
أَصْنَافُهَا أَفْضُلُهَا الصَّلَاةُ
لِفَضْلِهَا فِي بَابِهِ الْإِطَالَةِ

فَهُنَّا لِأَشْبَعِ الْمَقْالَةِ
ثُمَّ الطَّهَارَاتُ لَهَا مُقْدَمَهَ
فَبَيْهُنَّا لَابِدَّ أَنْ تُقْدَمَهَ
بَلْ تَفْسُهَا بِرَأْسِهَا عِبَادَةَ

عَنِ الْصَّلَاةِ بَسْطَهَا زِيَادَهَ
مِنْ أَجْلِهِ أَسْتَعْجِلُ التَّقْدِيمَا
فِي فِقْهِنَا حَدِيثًا أَوْ قَدِيمًا

بِرَأْسِهَا لَهَا كِتَابٌ جُعْلَا
فِي الْفَقِهِ هُمْ قَدْ جَعَلُوهُ أَوْلَا

الحسين، عليه السلام، و دیگر شهیدان سروده

است...

مرحوم علامه سید محسن امین عاملی در اعیان الشیعه
گوید:

... سید محمد بن عبدالصمد بن احمد^{۱۰} شهشهانی

اصفهانی در اصفهان سمت تدریس داشته و صاحب عمری طولانی و تأییفات بوده و در سال ۱۲۸۷ هـ ق وفات یافته است. کتاب او به نام رضوان‌الاَمْل^{۱۱} در دو مجلد حاشیه‌ای است بر قوانین که بخشی از آن در حواشی قوانین به چاپ رسیده.^{۱۲}

در جای دیگر از اعیان الشیعه گوید:

سید محمد شهشهانی حسینی به شهشهان یکی از دهات اصفهان منسوب است. وی عالمی جلیل‌القدر و فقیهی

بزرگوار بوده که در اصفهان ریاست حوزه علمیه و تدریس را به عهده داشته است. هیچ‌کس مانند او مستغرق در

اشتغالات علمی نبوده، عمری طولانی یافته و غیر از تدریس و تصنیف چیزی نمی‌شناخته و از شاگردان صاحب

الاشارات^{۱۳} و المفاتیح^{۱۴} بوده است. کتابهایی به نام

غاية‌القصوى^{۱۵} و رضوان‌الاَمْلین در اصول و انوار‌الریاض و عروة‌الوثقى در شرح بر دروس^{۱۶} دارد. کتاب دیگر او به نام

جنة‌المأوى^{۱۷} یک دوره فقه استدلالی منظوم است و بالغ بر صدهزار بیت شعر؛ هم‌چنین کتابی در شرح گناهان کبیره و

غير آنها نگاشته است. شهشهانی برخی از املاک خود را وقف نمود تا از عوائد آنها کتاب‌هایش را استنساخ کنند و

آنها را در اختیار اهل علم گذارند.

در بخشی دیگر آمده است: سید محمد شهشهانی

اصفهانی پیر سال‌خورده و صاحب تأییفات فرزند عبدالصمد در سال ۱۲۸۷ هـ ق در اصفهان وفات یافت. وی

در اصفهان سمت تدریس داشت و شاگرد صاحب ریاض^{۱۸} و صاحب مناهل^{۱۹} و استاد اردکانی^{۲۰} و غیر او بود....

کتاب‌هایی به نام عروة‌الوثقى، در شرح دروس و حواشی بر روضه^{۲۱} و ریاض و غایة‌القصوى در اصول فقه در چند

مجلد و کتابی مفصل درباره گناهان کبیره موسوم به انبیاء‌المتقین دارد.^{۲۲}

در کتاب الکرام البررة بخش چاپ نشده آمده است: وی شاگرد حاج محمد‌ابراهیم کلباسی و سید‌مجاهد و شیخ

محمد تقی محشی معالم بوده است.

شهشهانی، مدقق مستقصی

درجات فضل و کمال و تبحر علامه شهشهانی در مسائل مختلف و آراء مستدل و فتاوى عالمانه آن مرحوم در

شهشهانی، متضلع در ادب عربی

سروden با انسجام و استحکام انواع شعر تعلیمی و عاطفی و غیره در یک زبان، خود برهان قاطعی است بر تضلع و توانمندی سراینده و دست داشتن او در به کار بردن کلمات، تعبیرات، کنایات و تشیبهات مستعمل در آن زبان. کسی که حدود صدهزار بیت شعر تعلیمی در تمام ابواب فقه از طهارت تا دیبات به زبان عربی سروده باشد، پیداست که بر چه مایه از ادب عربی دست یافته است و تا چه حد در به کارگیری افزار تعبیر تسلط و تا چه پایه در انتقاء الفاظ متناسب با هریک از فصول و ابواب مختلف فقه که هر کدام واژگانی مخصوص به خود را می‌طلب حذاقت و مهارت دارد. ویژگی این اشعار در سلاست، انسجام و روانی آنهاست، بدون کمترین تکلف و تصنیع، چنان‌که گویی تو سنه لفظ و معنی رام او بوده و آن را به هر کجا که اراده می‌کرده به جولان می‌آورده است.

اینک نمونه‌هایی از اشعار تعلیمی آن فقیه و مجتهد زمان و ادیب دوران:

۴. مقتبس از بخش چاپ نشده مکارم‌الآثار تألیف مرحوم علامه معلم حبیب‌آبادی (متوفی ۱۳۹۶ هـ ق).

۵. برگرفته از بخش چاپ نشده الکرام البررة تألیف مرحوم علامه حاج شیخ آقابزرگ نهرانی (متوفی ۱۳۸۹ هـ ق) که توسط آقای دکتر علی نقی مژوی فرزند دانشمند و بزرگوار آن مرحوم در اختیار نگارنده قرار گرفته است.

۶. البرطة، البرطة: نوعی کلاه؛ کلاه زیر عame. در اینجا شاید مقصود این باشد که وی بیشتر با کلاه زیر عame ظاهر می‌شده است.

۷. الأقطس: مردی که استخوان بینی وی فرورفته و نوک بینی اش پهن باشد؛ پهن بینی.

۸. در آغاز، نسب نامه مذکور توسط صحبه فاضله مرحوم مغفور سید‌مصلح الدین مهدوی به اطلاع را قم این سطور رسید، چندی بعد، علامه حاج سید‌محمد علی روپاتی، دامت افاضاته، دست نوشته مرحوم معلم را در مورد نسب نامه و تحقیق آن،

که جهت چاپ در جلد هشتم مکارم‌الآثار آماده کرده بودند با نهایت لطف و عنایت برای تضمیم فایده این مقالات در اختیار این ضعیف قرار دادند.

۹. صحیح العروة‌الوثقى است ولی در زبان فارسی حرف «ال» را معمولاً از موصوف حذف می‌کنند.

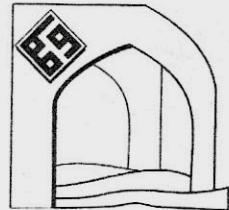
۱۰. محمد صحیح است نه احمد.

۱۱. نام کتاب رضوان‌الاَمْلین است.

۱۲. اعیان الشیعه، چاپ الانصار، بیروت، ۱۹۵۸م، ج ۴۳، ص ۲۴۴.

۱۳. کتاب اشارات الاصول، تألیف مرحوم حاج محمد ابراهیم کلباسی است.

۱۴. کتاب مفاتیح، تألیف مرحوم سید‌محمد معروف به مجاهد فرزند سید‌علی صاحب

زیر عنوانین کتاب‌ها با ویژگی‌های هریک معرفی خواهد شد.

اینک معرفی نسخ خطی کتب شهشهانی مستخرج از فهارس نسخ خطی کتاب‌خانه‌های عمومی کشور و رؤیت و تصفح کتب خطی کتاب‌خانه‌های شخصی به ترتیب الفبایی و خصوصیات و امتیازات هریک از آنها.

انوار الرياض (شماره ۲۶۲۱)
کتاب صلاة، نسخ، ملاحسن بن محمدحسن، کتابت سال ۱۲۹۴هـ.

انوار الرياض (شماره ۱۸۶۰)
کتاب صلاة، بنایه گفته‌الذریعة (ج ۲، ص ۴۲۷) در شتر مجلد است و به سال ۱۲۶۰هـ شروع به تأثیف آن شده است.

آغاز: «الحمد لله رب العالمين... إنَّ هذا هو المجلد الثاني متعلقاً بكتاب الصلاة من مجلدات أنوار الرياض»، نسخ، در حاشیه تصحیح شده است، روی برگ اول تملک کتاب به تاریخ ۱۲۹۳هـ می‌باشد.

انوار الرياض (شماره ۳۰۱۹)
این نسخه جلد اول کتاب است، نسخ در عصر مؤلف، در حاشیه تصحیح شده است.

انوار الرياض (شماره ۳۱۶۸)
کتاب الحج، جلد چهارم، شب بیست و سوم رمضان ۱۲۸۵هـ به پایان رسیده است.

انوار الرياض (شماره ۳۱۶۹)
مانند نسخه گذشته، نستعلیق در عصر مؤلف، در حاشیه تصحیح شده است.

انوار الرياض (شماره ۷۳۴۸)
از احکام قضا تا پایان دیات، جلد هشتم، نسخ در عصر مؤلف، در حاشیه تصحیح شده است. روی برگ اول، وقف‌نامه کتاب به تاریخ ۱۲۹۱هـ دیده می‌شود.

انوار الرياض (شماره ۷۷۱۳)
از قضا تا دیات، نسخ نزدیک عصر مؤلف، در حاشیه تصحیح شده است، روی برگ اول وقف‌نامه کتاب با مهرهای بیضوی «محمدکاظم» و «عبدالباقي» و «عبدالراجی عبدالحمید الحسینی» و مهر مریع «العبد بدیع الموسوی» دیده می‌شود.

انوار الرياض (شماره ۸۶۱۸)
کتاب زکات تا حج، جلد سوم و چهارم، نسخ، روی برگ اول تملکی بدون نام (محمدعلی بن اسماعیل موسوی)، جمادی الاول ۱۲۹۳هـ، با مهر بیضوی «عبدالراجی محمدعلی»، در صفحه اول وقف‌نامه کتاب به تاریخ ۱۷ ذی‌حججه ۱۳۲۹هـ دیده می‌شود.

انوار الرياض (شماره ۸۶۱۹)
کتاب نکاح تا پایان احکام لعان، نسخ، محمدرضا بیدآبادی (بنابر آنچه بر فراز صفحه اول آمده)، وقف‌نامه کتاب و مهرهای پیشین در صفحه اول دیده می‌شود.

دست خط مؤلف بر بالای صفحه وقف نامه یکی از مجلدات انوار الرياض

۱. انوار الرياض

(«شکوفه‌های باغ‌ها» که اشاره است به ریاض المسائل) (فقه - عربی) حاشیه و شرح بر کتاب ریاض المسائل (از نسخه‌های خطی کتابخانه آیت‌الله العظمی مرعشی، قم، شماره ۸۶۱۶)

کتاب طهارت، کاتب محمدقاسم بن حاجی علی، پنج شنبه ۲۱ رمضان ۱۲۸۲هـ، وقف‌نامه روی برگ اول با مهرهای بیضوی «محمدکاظم» و «عبدالراجی محمدصادق الحسینی» و مهر مریع «العبد بدیع الموسوی»، خط نستعلیق،

انوار الرياض (شماره ۸۶۱۷)
کتاب صلاة، نسخ، محمدرضا بن محمد Mehdi خوزانی، کتابت سال ۱۲۸۸هـ، وقف‌نامه روی برگ اول و مهرهای بیضوی «محمدکاظم» و «عبدالباقي» و «محمدصادق».

- جلد هفتم، از عتق تا مواريث، شماره (۱۰۸۴)، نسخ،
جعفر بن احمد، ۱۵ ذیحجه ۱۳۰۵ هـ.
- جلد اول، شماره ۱۴۲۵، نسخ، محمدصادق واعظ،
۱۲۷۸ هـ.
- جلد دوم، شماره ۱۵۲۷، نسخ، ۱۲۵۰ هـ، مقابله شده
با خط مؤلف.

طایل باشد از امام با از ما موم دیگر نیکه هر یکی ادا هشان از بیت
پیغمبر ما ماموی طایبینند که از طایبین پیغمبر ما ماموی طایبین
بینند و همچنین ننان امام ماموی که امام و اذکاری هم باشد
روی بینند چنین صحیح است ننان اهل صنیع که بینند
از ندان مسجد یاد نداشتن این اتفاق صورت را ندان و منفصل
بعضی اتفاق نداشتن این اتفاق را ندان و می‌دانند این اتفاق
از اتفاق حاضر نباشد این اتفاق را ندان و می‌دانند تا آخرین
و ندان این اتفاق است بلکه کسی مانند این ندان نیست و این
دوسن منفصل از ندان که هسته شود بالمال است پنجه صدوق
که می‌دانی سخنها اینست می‌تواند طوری و محض از این اتفاق
لکن اگر بعض اهانت مسالمات مایه بمعنی اوضاعیان بر
ستون زاده همچنین اتفاق مطلع بودیست سخنها صدوق ایان
اصل اسلام می‌روم کامیونین سخنها متفق سخنها که این اتفاق
دانند این اتفاق
نار ایمان اتفاق
که ندانند که می‌دانند

۱۶۱

صفحه ای از رساله مرحوم شاهزادی در مورد نماز جماعت

- جلد سوم، شماره ۲۲۲۳، نسخ، جمادی الثانیه
۱۲۷۸ هـ. گویا به خط مؤلف باشد.

انوار الرياض

- (از مجموعه کتب خطی کتاب خانه شخصی آفای دکتر
سیداحمد تویسرکانی)

جلد پنجم شامل مباحث زیر است:

تجارت، رهن، حجر، ضمان، صلح، شرکت، مضاربه،
مزارعه، مساقات، ودیعه، عاریه، اجاره، وکالت، وقف،
صدقات، هبات، سبق و زمایه، وصایا.

پایان: «قد فرغ من تسویه اقل الناس المحتاج الى رحمة
ربه محمدرضا بن مرحوم ملا رجبعلی معلم فی اواخر شهر
ربیع المولود من شهور سنة احد و تسعین و مائین بعد الالاف
۱۲۹۱».

جلد سوم شامل: زکات، خمس، صوم، اعتکاف و حج.

- انوار الرياض (شماره ۸۶۲۰)
از ابواب عتق تا میراث، جلد هفتم، دهه اول شوال
۱۲۷۰ هـ پایان یافته است. نسخ، حسن بیدآبادی (چنانچه
روی برگ اول آمده)، هشتم ذیحجه ۱۲۹۹ هـ، روی برگ
اول و قفname کتاب و مهرهای پیشین دیده می‌شود.
انوار الرياض

(از نسخه‌های خطی کتاب خانه مرکزی و مرکز اسناد
دانشگاه تهران، دفتر هفتم) حاشیه و شرح است بر
ریاض المسائل استادش در فقه در شش مجلد. از این کتاب
نسخه‌ای در کتاب خانه امیرالمؤمنین در نجف هست.

انوار الرياض

- (از نسخه‌های خطی کتاب خانه مسجد اعظم قم)

کتاب صلاة، جلد دوم، شماره (۳۵۶)

کتاب حج، جلد چهارم، شماره (۱۷۶۹)، تحریر سده
۱۳۱۳ هجری.

کتاب متاجر تارضاع، جلد پنجم، شماره (۴۵۷)، با
حوالی عبدالحسین موسوی.

کتاب صلاة، جلد دوم، شماره (۹۶۴)، تحریر
۱۲۷۰ هـ.

کتاب قضاء و شهادات و حدود و دیات و قصاص، جلد
ششم، شماره (۱۱۳۱). محمدحسین بن شیخ احمد قزوینی
در حجره حاج ملا صادق در سال ۱۳۶۰ آن را مقابله کرده
است. تحریر ۱۲۷۱ هـ.

انوار الرياض

- (از نسخه‌های خطی کتاب خانه مرکزی آستان قدس
رضوی)

طهارت و صلات و زکات، جلد اول و دوم و سوم،
شماره (۱۵۳). هر سه نسخه ناقص است. عتق
ریاض المسائل و بخشی از یک کتاب رجال ناشناخته،
ضمیمه این نسخه است.

طهارت، جلد اول، شماره (۱۸۹)، ناقص، تحریر سده
۱۳۱۳ هجری.

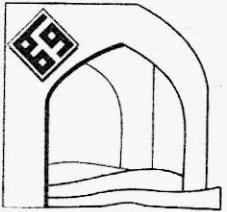
نكاح، جلد ششم، شماره (۷۹۸)، ناقص، تحریر سده
۱۳۱۳ هجری.

صلاة، جلد دوم، شماره (۱۳۷۷)، تحریر سده ۱۳
عتق تا اirth، جلد هفتم، شماره (۱۳۸۴)، تحریر ۱۲۹۴
متاجر و نکاح تا لعان، جلد پنجم و ششم، شماره (۱۴۰۷)،
تحریر محمدمسیح بن میرعبدالحمید اصفهانی الدرب
مامی، الرضا توفیقی در ۱۲۷۶ هـ.

انوار الرياض

- (از نسخه‌های خطی کتاب خانه ملک)

جلد ششم، شماره ۱۰۸۳، نسخ

جلد هفتم: از کتاب عتنق تا مواریث، نسخ بسیار عالی.
پایان: «... قد فرغت من تسویدها فی العشر الاول من
الشهر العاشر من السنة الاولی بعد الف و مائین و سبعین من
الهجرة النبوية، عليه آلاف من الثناء و التحية، و هي شهر
شوال سنة ١٢٧١ و قد فرغ كتابه الفقير الى الله القوى
محمد مسيح الموسوي الاصفهاني الدرب امامي في سنة
١٢٧٧». خط مصنف روی برگ اول در حاشیه وقف نامه با
مهر بیضوی «عبدہ محمد بن عبدالصمد الحسینی» دیده
می شود.

انوار الرياض

از مجموعه کتب خطی کتابخانه شخصی علامه حاج سید محمدعلی روضاتی

عناوين اصلی که در حاشیه نوشته شده، عبارت است از:
الکلام فی التسلیم، فيما يتعلق بمندوبات الصلة، فی
القنتوت، فی التعقیب، فيما يتعلق بصلة الجمعة فی قضاة
الكسوفین، فيما يتعلق بصلة الجنائز.

أغاز: الحمد لله رب العالمين... فيقول العبد الراجي...
محمد بن عبد الصمد الحسيني الشهشهانى الاصفهانى إنَّ هذا
هو المجلد الثانى متعلقاً بكتاب الصلوة.
پایان: و... إِمَّا عُلِمَ وجوبه مع تعيين الرابعة، ناقص، تاريخ
تحري نداء.

۲. اپیس المتقین (اخلاق- فارسی)

(از نسخه‌های خطی کتاب خانه آیت‌الله العظمی
میر عشیر، قم، شماره ۱۷۸۷)

بحث‌هایی است پیرامون تقوی و پرهیزگاری مستمد از آیات قرآنی و احادیث اهل‌بیت، علیهم السلام، این کتاب داده، یک مقدمه و سه باب مباحثه، بدین ترتیب:

مقدمة در معن تقوی

یا ب اول، د سان معاصر کس و؛

فَلَا يَأْتُهُمْ مِنْهُ إِلَّا كَذِيلٌ وَلَا يَعْلَمُونَ بِكُوئِينَ
فَبِمَا أَنْهَاكُمْ مِنْهُ إِنَّمَا تَعْلَمُونَ فَلَا يَرَوْنَهُ
وَلَا يَأْتُوكُمْ إِلَّا مُؤْمِنُونَ فَلَا يَرَوْنَهُ
وَلَا يَأْتُوكُمْ إِلَّا مُؤْمِنُونَ فَلَا يَرَوْنَهُ
لَمْ يَأْتِكُمْ بِهِمْ بِالْحَقِيقَةِ فَلَا يَرَوْنَهُ
وَالْأَسْتَعْنُ بِكُوئِينَ فَلَا يَرَوْنَهُ
وَلَا يَأْتُوكُمْ إِلَّا مُؤْمِنُونَ فَلَا يَرَوْنَهُ
وَلَا يَأْتُوكُمْ إِلَّا مُؤْمِنُونَ فَلَا يَرَوْنَهُ
أَطْلَكْتُ عَلَيْهِمْ فَلَا يَرَوْنَهُ فَلَا يَرَوْنَهُ

باب دوم، در بیان معاصری صغیره:
باب سوم، در مهمی از علم اخلاق.
آغاز: «الحمد لله رب العالمين... چو
نصایح تحصیل تقوی می باشد، چنان که
شأنه در کلام مجید زیاده...».
انجام افتاده: «شانزدهم امری است که
میان کفار واقع می شد و آن ایر
می نمودند...».
انیس المتقین، شماره (۵۴۳۰)، اخ
همان مطالب قیام.

انیس المتقین (اخلاق - فارسی)
از مجموعه کتب خطی کتاب
(روضاتی)،

آغاز: «الحمد لله رب العالمين... چنین گوید اضعف عباد
واحوج ایشان به عفو ربانی محمدين عبدالصمد الحسینی
الشهشهانی الاصفهانی که چون اهم مواعظ و اعظم نصایح
تحصیل، تقوی می‌باشد».

انجام: «...شأن نزول آية أول درخصوص كفار و منافقين
است که جمع شدند در دارالنحوة در باب حضرت
رسول(ص) در اواسط أيام بعثت آن جناب».

روی برگ آخر که سفید است یک مهر مریع برجسته ضرب و دوبار تکرار شده. عبارت مهر، «نصر من الله و فتح قریب» است که از طرف چپ روی کاغذ ضرب و برجسته گردیده، در اواسط کتاب خط مصنف را دارد و طبق نوشته پشت برگ اول، اواخر نسخه ظاهراً به خط حاج میرزا بدیع، شاگرد مصنف است. این نسخه نصف کمتر از اصل کتاب باشد. اه اب کتاب عبارت است از:

مقدمه: در بیان معنی تقوا؛
باب اول، در بیان گناهان کبیره؛
باب دوم، در بیان گناهان صغیره؛
باب سیم، در معمم از علم اخلاقه.

جهه همایت انسانیت مابین جیشینان است و بجهه های خارجی دشمنیش را کوئیندی در طرف عرض جبهه همچو
مانین و شفیده هاست و همچو دوستانش اند و در حفظ طبق
جهه همایت انسانیت بعده اکوئیند و اینها نزدیک فرمانی فرعی سلطنت

شکسته نستعلیق نوشته شده است: «مخفی نماناد که این رساله مسمی به جامع السعاده را اقل السادات و الطلاق محمد مسیح الموسوی الدرب امامی با نور چشم مکرم میرزا بدیع مقابله نموده‌ام با نسخه‌ای که خالی از اعتبار نبود، با منتهای دقت و کمال سعی. امید که به صحت پیوسته باشد. متوقع از ناظرین آنکه از دعا فراموش نفرمایند. حرر ذلک فی شهر ربیع الثانی من شهرور سنه ۱۴۷۰».

پشت برگ اول دو مطلب نوشته شده: اول کیفیت تملک نسخه، دوم کیفیت مقابله و تصحیح آن توسط عده‌ای از طلاب در اوایل ماه جمادی‌الاولی سال ۱۲۶۸ هـ. ق. از ویژگی‌های این نسخه که در هیچ‌یک از نسخ دیگر یافت نشد سه تصویر است که مباحثی از تیم و قرائت حمد و سوره و نماز جماعت را توضیح می‌دهد:

۱. در بحث تیمم گوید: «از واجبات تیمم، مسح کردن

تمام جیهه است به باطن هر دو دست...».

پس از آن می‌افزاید: «... و از برای زیادتی وضوح مطلب این شکل را رسم نمودیم اعانته علی البرز و صورت تامه نیست که در او معنی باشد». در اینجا تصویری از چهره آدمی که بدون دهان است و یکی از چشم‌هایش بدون سیاهی است رسم شده.

۲. در بحث قرائت حمد و سوره گوید: «... بدان که امر مخارج حروف، عظیم است و از جهت اخال به آن باطل است نماز بسیاری از خواص چه جای عوام...». در اینجا سخن درباره مخارج حروف و کیفیت آنها و همچنین قرائات مختلف از قراء سبعه و اقوالی که درباره آنهاست به تفصیل آمده و شکل دندان‌ها و مخارج هر یک از حروف در تصویری نشان داده شده است. شکل دهان و لب‌ها به صورت مستطیلی است که در آن ۳۴ دندان با شنگرف رسم گردیده و مواضع ادای حروف از حلق تا لب در آن با مرکب مشکو، تعین و نوشته شده است.

وأجابت مريم بعونه تمام جيداً كروبي أنا سخن
تمنى أن يطلقك يا جامساً سلام وأحيطت بعونه سمع جمهور وست
على المشهد الآخر وقل ابن الجبين عبد العباب عون
ان داين سرت براست به منهلك حده هاشم هاشم
يا راجيدها ماهر وحدست قل لهم سكرد لذاك إن ذهراً ياخدا

انس المتقين
 (ضمن مجموعه‌اي مشتمل بر باب زکات و خمس از
 کتاب جامع السعاده)
 آغاز بخش انس المتقين: «الحمد لله رب العالمين...»

انجام: «... در اول بعثت پیغمبر(ص) شیوع داشت
چنان که مذکور است که جمیع از مسلمین را کفار قریش
اذیت می نمودند از جهت اختیار نمودن ایشان اسلام را پس
ایشان خدمت آن جناب شکایت از آن نمودند و آن جناب
ایشان را...». نام کاتب و تاریخ تحریر ندارد.

٣. جامع السعادة (فقه - فارسي)

(از نسخ خطی کتاب خانه آیت‌الله العظمی مرعشی، قم، شماره ۱۷۶۳)

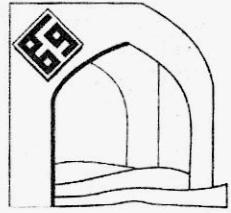
رساله فتوایی است در هفت باب مشتمل بر احکام عبادات با فوائد مختلف مهمی از فقه و اشاره به بعضی ادله...ابواب طهارت و صلوٰة را دارد.

آغاز: «الحمد لله رب العالمين...» و بعد چنین گوید خادم ارباب معرفت و یقین و تابعان شرع مبین...».
انجام: «... بلکه به مقتضای قاعدة تسامح در ادله استحباب اگر مسافر دو دفعه آن را بگوید امید کثیر ثواب

سی پاسدیا۔ س

(از مجموعه کتب خطی کتابخانه شخصی علامه (ضات) بسیج

رساله عملیه، نسخ
آغاز: «الحمد لله رب العالمين... و بعد چنین گوید خادم
باب معرفت و یقین و تابعان شرع مبین...».
انجام: ... مستدعاً است از برادران دینی آنکه این
سعیف را به دعای خیر حیاً و میتاً مسرور فرمایند...».
در حاشیه هم: صفحه سایان به خط نسائی

جنة المأوى و سحاب الفيض و الجدوى (فقه- عربى)، شمارة ٣٢١٤

این نسخه جلد چهارم و مشتمل بر کتاب تجارت تا عتو
می باشد در مشخصات، مانند نسخه سابق است.

جنة المأوى و سحاب الفيض و الجدوى (فقه- عربى)، شمارة ٦٤٤٤

جلد آخر و شامل کتاب الحدود و الديات می باشد. در
دهه دوم شوال ١٢٧١هـ ق به پایان رسیده است. نسخه
محمد هاشم مورکانی لنجانی، در عصر مؤلف. نسخه
دیگری از کتاب جنة المأوى منظومة فقهی، در دو مجلد
قطور با خط نسخ زیبا در مؤسسه آل البیت قم نگهداری
می شود. عکس شماره ١ صفحه اول آن نسخه را نشان
می دهد.

در الذریعة تحت عنوان جنة المأوى می نویسد:

«... و كان الشههانی استاذ الفاضل الاردنی و السيد
المجدد ^{٢٢} الشیرازی و صاحب الروضات و ذکر سیدنا
الحسن صدرالدین ^{٢٣} المنظومة باسمها المذکور و قال إنها
مشتمل ^{٢٤} عن ^{٢٥} الفکاهة و الفقاہة».

٥. رضوان الأملین (اصول فقه- عربى)

(از نسخه های خطی کتاب خانه مسجد اعظم قم)

جلد اول، شماره ٣٧٠

جلد دوم، شماره ٣٥٢

تحریر محمد مهدی بن کربلائی محمد علی جاپلقی، در
مدرسه الماسیة، در تاریخ ١٣٥٤هـ.

رضوان الأملین (اصول فقه- عربى).

(از نسخه های خطی کتاب خانه دانشکده الهیات و
معارف اسلامی مشهد، شماره ٥٩١

آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم هداانا إلى الأصول الثابتة و

الفروع...».

رضوان الأملین (اصول فقه- عربى)

(از نسخه های خطی کتاب خانه عمومی «الزهراء
اصفهان»)

جلد اول، آغاز: «بسم الله الرحمن الرحيم هداانا إلى
الأصول الثابتة...».

نسخ، تاریخ تحریر ٢٤ جمادی الاولی ١٢٩٣هـ.

رضوان الأملین (اصول فقه- عربى)

(از نسخه های خطی کتاب خانه شخصی علامه روضاتو
مجلد دوم، از مبحث امر تا مبحث نسخ، نام کاتب

تاریخ کتابت ندارد، نسخ.

آغاز: «الحمد لله الذي أرشدنا إلى قواعد الدين و قوان
الإسلام... و بعد فهذا مجلد ^{٢٦} الثاني من رضوان الأملین

٣. در بحث نماز جماعت و کیفیت صفواف نمازگزاران
گوید: «... صفوافی که در میان ستون ها بسته می شود طولاً و
عرضًا نماز ایشان صحیح است به شرط آنکه بعض ایشان
مشاهده نماید بعضی از صفات سابق برستون را و از جهت
توضیح مطلب صورت ستون ها و صفواف مایین آنها را رسم
نمودیم تا مؤمنین بیشتر متفق شوند».

جامع السعادة (باب حج) جزء مجموعه ای مشتمل بر
عیشه راضیة

آغاز کتاب حج: «الحمد لله رب العالمين... و بعد چنین
گوید خادم سالکان طریق ایمانی...».

انجام: «... استدعا از برادران دینی آن است که این ضعیف
را در اماکن مشرفه فراموش ننمایند، سیما در مستجار و مقام
ابراهیم، علی تبینا و آله و علیه السلام، والحمد لله
رب العالمین اولاً و آخرًا...».

جامع السعادة: رساله عملیه (جزء مجموعه ای به
ضمیمه بخشی از کتاب انیس المتقین)
آغاز: «باب سیم از ابواب جامع السعادة از زکات و خمس
است...».

انجام: «قد فرغ من تسویده اقل خلق الله محمدين
مرحوم حاجی محمد تقی غفرله فی یوم شنبه ثلث عشر
من شهر شوال المکرم سنة ١٢٨٤».

جامع السعادة (از نسخ خطی کتاب خانه وزیری یزد،
شماره ١٨١٤)

باب پنجم، نسخ، تاریخ ١٢٨٢هـ.

٤. جنة المأوى و سحاب الفيض و الجدوى

(فقه- عربى)

(از نسخه های خطی کتاب خانه آیت الله العظمی
مرعشی، قم، شماره ٣٢١٣)

ارجوزه بسیار مفصلی است ظاهرًا در شش جلد در
مسائل مختلف فقه از طهارت تا دیات با اشاره به بعضی از
ادله و روایات و در پاره ای از مسائل حوالت به کتاب
انوارالریاض خود می دهد و در حواشی، بعضی از
توضیحات داده شده است.

این نسخه جلد سوم و از کتاب زکات تا کتاب حج را
دارد.

آغاز نسخه:

مِنْ بَعْدِ حَمْدٍ وَاهِبِ الْعَطَيَةِ مُصَلِّيَا لِأَجْوَدِ الْبَرَيَةِ
وَآلِهِ مَعَاوِنِ الْعَطَاءِ وَبَاذِلِيَ الْمُهَاجَةِ بِالسَّخَاءِ
نسخ در عصر مؤلف، در حاشیه تصحیح شده و
حاشیه نویسی دارد.

٢٢. مرحوم حاج میرزا
محمدحسن شیرازی، از
علمای عالی قدر شیعه، شاگرد
مرحوم شیخ مرتضی انصاری
(متوفی ١٣١٢هـ) بوده
است.

٢٣. مرحوم سیدحسن
صدرکاظمینی (متوفی
١٣٥٤هـ)، از اجله علماء
فقها، صاحب کتاب
تکملة الامل در تسمیم کتاب
امل الامل.

٢٤. صحیح: مشتمله.

٢٥. صحیح: علی.

٢٦. صحیح: المجالد.

تعليقیات القوانین...».

انجام: «قوله و قيل بل الحق انها نسخ اه هذا الكلام...».

رضوان الاملين في تعليقات القوانین

در حدود نصف صفحه به خط نسخ نوشته شده است و بعد از آن تا آخر کتاب به نستعلیق و گاه شکسته نستعلیق. از بحث اجماع تا مبحث تعارض و تعادل و تراجیح، نام کاتب ندارد.

تاریخ کتابت: ۱۲۷۶ هـ.

آغاز: «قوله المتقدد الأول في الإجماع، فيه قوانین اربعه...».

انجام: «... إلى هنا تمت الأخير من الكتاب المسمى برضوان الاملين في شهر ذي القعدة الحرام من شهر سنة ست وسبعين و مائين و ألف من الهجرة النبوية، عليه آلاف التحية و الثناء، سنة ۱۲۷۶ هـ».

رضوان الاملين

(از نسخ خطی کتاب خانه شخصی آقای دکتر سیداحمد تویسرکانی)

مجلد اول به بحث درباره فور و تراخی ختم می شود.
مجلد دوم از مقدمه واجب شروع و به تعادل و تراجیح ختم می گردد.

پایان مجلد اول: «... قد فرغ من تسویه أقبل الناس المحتاج إلى رحمة ربنا محمدرضا ابن مرحوم ملارجبعلى معلم في أواخر شهر ربیع المولود من شهور سنہ إحدی و تسین و مائین بعد الأنف».

پایان مجلد دوم: «... إلى هنا تم المجلد الأخير من الكتاب الكبير المسمى برضوان الاملين فيما يتعلق بشرح معضلات القوانین».

۶. العروة الوثقى

از این کتاب نسخه‌ای به دست نیامد.

۷. عیشة راضیة (فقه - فارسی)

(از نسخه‌های خطی کتاب خانه آیت الله العظمی مرعشی، قم، شماره ۵۶۹۴)

در صیغ عقود و ایقاعات با تفصیل، به درخواست حاج عبدالغفور تاجر قزوینی، ساکن اصفهان، نگاشته شده و در دوازدهم محرم ۱۲۶۶ هـ پایان یافته است. این کتاب در دو قسم تنظیم شده: قسم اول در عقود دارای بیست و سه باب و قسم دوم در ایقاعات دارای پانزده باب.
آغاز: «الحمد لله الذي أحل لنا التجارة لانتظام العاجل...».

و بعد چنین گوید خادم دین مبین و چاکر شرع متین...».

انجام: «... و يشفى صدورنا بإكمال الدين و إتمام النعمة بحق محمد و آل الأبرار الأطهار و السلام على من اتبع الهدى...».

نسخ، محمدحسن بن حاج محمد غروی، سیزدهم ربیع الاول ۱۲۶۶ هـ، برای درخواست کننده حاج عبدالغفور، روی برگی قبل از کتاب تملک علی اکبر بن ملا محمد زرندی به تاریخ ششم ذی الحجه ۱۳۱۷ هـ با مهر بیضوی «یشق بالله الصمد علی اکبر بن محمد» دیده می شود.
عیشة راضیة (فقه - فارسی)

بخش چهارم از یک مجموعه می باشد تحت شماره ۷۳۴ هـ.

نسخ با چند خط. کتاب آخر به خط علی اصغر نجف آبادی، سال ۱۲۶۵ هـ. در مجموعه، مطالب متفرقه دیگری نیز آمده است.

روی برگ اول تملک ریحان اللہ بن جعفر موسوی به تاریخ ۱۵ شعبان ۱۳۲۲ هـ با مهر بیضوی «العبد ریحان اللہ الموسوی» دیده می شود.

عیشة راضیة (فقه - فارسی)، صیغ و عقود (از نسخه‌های خطی کتاب خانه مسجد اعظم قم، شماره ۵۵۵)

آغاز: «الحمد لله الذي أحل لنا التجارة...».
تاریخ تحریر: ۱۲۶۵ هـ.

عیشة راضیة، در ضمن یک مجموعه به ضمیمه باب حج از کتاب جامع السعادة

(از نسخ خطی کتاب خانه شخصی علامه روضاتی) نسخ. پشت برگ اول مهر بیضوی شکل «محمدهاشم بن جلال الدین الموسوی» دیده می شود.

آغاز: «الحمد لله الذي أحل لنا التجارة...».

انجام: «وقد فرغت من تسویه أقبل خلق الله محمدين مرحوم حاجی محمد تقی غفارلله [له] فی يوم پنج شنبه خامس عشر من شهر ربیع المولود سنة ۱۲۸۵ و سلم تسليماً كثیراً دائمأ ابداً».

یک بیت شعر فارسی هم در آخر کتاب نوشته شده است:

آدمی زاده نادان به چه دانی ماند؟

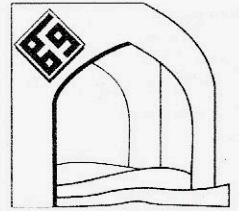
نسخه معتبر خوش خط بسیار غلط

۸. الغایة القصوی (اصول فقه - عربی)

(از نسخه‌های خطی کتاب خانه آیت الله العظمی مرعشی، قم، شماره ۲۱۶۵)

بحث‌های اصول فقه را با روشی بسیار مفصل و

استدلالی و نقل اقوال علمای علم اصول در چند جلد
نگارش داده است.

این نسخه، جلد دوم کتاب و مشتمل بر ادله شرعیه
(كتاب، سنت، اجماع و عقل) می‌باشد.
آغاز: «الحمد لله رب العالمين... الباب السادس في الأدلة
الشرعية وفيه مقدمة و مقاصد. أما المقدمة ففيها
مطلبان...».

انجام: «و من أجل ذلك كله احتاج القوم إلى تحرير
مسألة الصحيح والأعم...».

نسخ. روی برگ اول وقف‌نامه کتاب به تاریخ
۱۲۹۰ هـ و مهرهای بیضوی «محمد‌کاظم» و «عبدالباقی»
و «عبده الراجی عبدالحمید الحسینی» و مهر مریع ناخوانا
دیده می‌شود.

الغاية القصوى (أصول - عربى)

این نسخه، جلد اول کتاب تحت شماره ۴۵۸۷ می‌باشد.
آغاز: «نحمدك اللهم على ترداد النعماء و نشكرك على
تواطر الآلاء الذى تعدى أصولها عن الغاية القصوى...».

نستعلیق، محمد‌جعفر بن میرعبدالحمید موسوی درب
امامی، ۲۷ ذی‌حجه ۱۲۷۲ هـ.

در حاشیه تصحیح شده و حاشیه‌نویسی دارد از مؤلف.

الغاية القصوى (أصول - عربى)، شماره ۵۶۴۵

این مجلد مشتمل بر بحث عام وخاص و مجمل و مبین
می‌باشد.

نسخ، محمد‌جعفر خوزانی اصفهانی، دوشنبه هفتم
محرم ۱۲۷۳ هـ.

در حاشیه تصحیح شده و مختصری حاشیه به قلم
مؤلف دارد.

الغاية القصوى (أصول - عربى)

(از نسخ خطی کتاب خانه شخصی آقای دکتر سیداحمد
توفیسرکانی)
جلد اول تا فصل مجمل و مبین، تاریخ تأليف: اوائل
عشره پنجم از مائة ثالثه از الف ثانی (۱۲۴۱).
مقدمه: «پس از حمد و ثناء... و بعد فيقول المبتلى بفنون
التعلق التفساني المذنب الخاطئ الجانی محمدين
عبدالصمد الحسینی الشهشهانی الاصفهانی عاملهم الله
بصفحه الجميل...».

الغاية القصوى، شماره ۱۲۱

(از نسخ خطی کتاب خانه مسجد اعظم قم)
از باب ششم در ادله شرعیه تا مقصد دوم در برائت.

۹. مشکوكة الهدایة

این کتاب در فهارس کتب خطی و تراجم احوال ذکر
نشده، لیکن مصنف در بعضی از کتب خود به آن ارجاع داده
است:

سنگ مزار علامه شهشهانی

در وسط بقعه آرامگاه خانوادگی، قبر علامه شهشهانی
است. بر روی قبر، سنگی به قطع ۴۵ × ۳۳ سانتی متر قرار
دارد که روی آن با خط نستعلیق زیبایی چنین نوشته شده
است:
«ألا إِنَّ أُولِيَّ اللَّهِ لَا خُوفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزُنُونَ / وَ قَدْ

۲۷. رکن‌الملک سلیمان خان
شیرازی است که در سال
۱۲۹۶ هـ ق از طرف
ظل‌السلطان به نیابت حکومت
اصفهان معین شد و تا وقتی
ظل‌السلطان حکومت اصفهان
را داشت او هم نایب‌الحکومة
وی بود. رکن‌الملک علاوه
بر حکمرانی، شاعر و
نویسنده‌ای زبردست و بادوق
بود. اینها خیریه‌ای از او به
یادگار مانده است، که از
آن جمله می‌توان مسجد مذکور
در اول تخت فولاد اصفهان را
نام برد. [برگرفته از اعلام
فرهنگ معین بالتخیص و
اضافه]

۲۸. اقباس از بخش چاپ
نشده مکارم الآثار تألیف مرحوم
علامه حبیب‌آبادی (متوفی
۱۳۹۶ هـ).

میرزا بدیع را بیان می‌دارد:
اشعار عربی:
رُزِئْنَا بِفَقْدِ الْفَقِيْهِ الْبَدِيْعِ

ثَوْيٌ فِي التَّرَى مِنْ مَقَامٍ مَتَّيْعٍ
مَصْنُى الْعَمَرِ مِنْهُ يَتَدَرَّسُ عَلَمٌ
فَأَوْيٌ بِقُدْسٍ بِمَأْوَى الرَّفِيعِ
لَرَاحَتْ إِلَى رَوْحِ الرَّوْحِ مِنْهُ
وَغُفرانٌ رَبِّ الْبَصِيرِ السَّمِيعِ
وَأَجَادَاهُ أَهْلُ بَيْتِ الرَّسُولِ
فَأَرْجُوهُمْ أَنْ يَكُونُوا شَفِيعِيْ
فَيَا نَيْرٌ أَكْتُبْ لِتَارِيْخِ فُوتِهِ
بِفَرْدُوسٍ خُلُدٍ رَوْحِ الْبَدِيْعِ
۲۹
(۱۳۱۸)

مصرع فارسی:
بدیع هم به مکان رفیع جای گرفت

۱۳۱۸

در پایان بی مناسبت نیست ذکری از ششمين نیای علامه شهشهانی، هر چند به اختصار، به میان آید: وی میرشمس الدین محمد، عارف روزگار خویش بود که مزارش در خورزوق از بلوک بُرخوار، در قبرستان - که به لهجه محلی آن را «خاکسون» یعنی «خاکستان» می‌گویند - واقع است و از دیرباز زیارتگاه مردم آن سامان و صاحب‌دلان دوران بوده است. بقیه اولیه بالای آن مزار، به مرور زمان ویران شده و اکنون فقط یک قبر که همان قبر میرشمس الدین محمد باشد در یک تالار تازه‌ساز که برای مراسم سوکواری و غیره مورد استفاده قرار می‌گیرد، وجود دارد. قبر عبارت است از یک سنگ که روی آن در سطح اول نوشته شده است: «میرشمس الدین محمد عارف الله بود». تاریخ فوت و دیگر نوشته‌ها از میان رفته و تنها چند فرورفتگی در آن نمایان است که اهالی معتقدند در طول سالیان دراز، یعنی در حدود یک دوره پانصد ششصد ساله، مردم محلی و آرزومندان زیارت این مزار متبرک که بدین جا می‌آمدند، انجشتان را روی سنگ قبر می‌مالیده و به عنوان سرمه شفا به چشم انداختند؛ در اثر تماس انجشتان مردم با سنگ قبر، این گودال‌ها روی آن به وجود آمده است.

۲۹. به خاطر تأثیرپذیری شاعر از زبان فارسی، برخی تعبیرات این ایات چندان که باید، بر قواعد زبان عربی منطبق نیست؛ مثلاً به جای «بِمَأْوَى»، «بِالْمَأْوَى» و به جای «رَبُّ»، «الْرَبُّ» درست است. نکته دیگر آنکه در مصرع دوم بیت دوم نیز «آوی» به معنی «جای گرفتن» به کار رفته است، در صورتی که مصدر آن «ابواء» است و به معنی «آسکان دادن».

وید علی ربه الكریم و نال إلى رضوان الأملين فى جنة المأوى العالم النحریر مُظہر أنوار ریاض التحقیق البالغ فی نتفی إلى غایة القصوى / ماحی الشرک و الإلحاد و حامی شریعة أجداده الأمجاد و المتمسک / بعروتهم الوثقی الذىوصل إلى جوار ربه و أوفق لتاریخه ذلك جزاء من برتحی (۱۲۸۹) التور الشعشعاني الامیر سید محمد بن سید عبدالصمد الشهشهانی فی ذیحجۃ ۱۲۸۹ / در این عبارات، نویسنده با براعت الاستهلال و ایهامات، مقصود خویش را بیان داشته است و در ضمن نیز به کتاب‌های علامه شهشهانی اشاراتی دارد. تعبیراتی که با حروف سیاه جاپ شده نام تعدادی از کتاب‌های شهشهانی است. تاریخ وفات آن مرحوم نیز چنان‌که پیش از این گفتیم ۱۲۸۷ هـ ق سنت نه ۱۲۸۹ هـ ق، ولی باید دانست همان عبارت «ذلك جزاء من يرتجى» هم که به عنوان ماده تاریخ فوت ذکر و عدد ۱۲۸۹ روی آن حک شده است با همین سنة اشتباھی مزقوم بر روی سنگ قبر، یعنی ۱۲۸۹ نیز به هیچ روى مطابقت ندارد. دیگر آنکه کلمه «ماحی»، «ماجي» نوشته شده است که قطعاً درست نیست.

در بقعه مزبور، قبر یکی از شاگردان شهشهانی به نام حاج میرزا بدیع درب امامی (متوفای ۱۳۱۸ هـ) قرار دارد که لای سر استاد خود مدفون گردیده و روی سنگ قبر آن مرحوم، (حاج میرزا بدیع) اشعاری از مرحوم میرزا حبیب الله نیز، شاعر پارسی و تازی‌گوی اصفهانی، نقش بسته است. مصرع آخر اشعار عربی اطراف سنگ قبر و هم‌جنین یک مصرع فارسی هریک ماده تاریخ فوت حاج